

Paradigmaváltás felé?

Tradíciók és aktualitások a pszicholingvisztikában*

1. A PLÉH CSABA és LUKÁCS ÁGNES által szerkesztett monumentális, két-kötetes kézikönyv kifejezetten újdonság a hazai szakmai könyvpiacra. A mintegy ötven évre visszatekintő pszicholingvisztikáról ilyen volumenű áttekintést csupán általa és csak most nyerhet a hazai szakmai publikum. A két vastag kötet szerkesztői – mint azt a szerkesztői bevezetőként funkcionáló Előszóban (xxiii–xxvii) hangsúlyozzák – kiemelt hangsúlyt fektettek az interdiszciplinaritás elvére, a bölcsészeti és a kísérletes jellegű, természettudományos, az adatszerúségre és adatfeldolgozásra épülő szemléletmód együttes és egységes megvalósítására. Ez a szemléletmód magas fokú precizitást követel meg valamennyi fejezet szerzőjétől, szerzőitől az adatközlés és értelmezés, a leíró adekvátság, valamint az adatfeldolgozás módszertanának validitása terén. A kézikönyv egyaránt tekinthető nemzetközinek és magyarra. A fejezetek áttekintést nyújtanak az adott téma kutatásának nemzetközileg jelentős, tudománytörténeti tekintetben releváns és kurrens eredményeibe éppúgy, mint a hazai kutatások profiljába. A kézikönyv célja, hogy integratív ismereteket nyújtson a hazai nyelvtudományi és pszichológiai doktori képzésben résztvevők, valamint a diszciplínát oktatók és kutatók számára egyaránt a pszicholingvisztikáról hat kiválasztott, a szerkesztők által relevánsnak tartott makro-témakör kereteibe rendezett, áttekintő jellegű szaktanulmányok közreadásával.

Egy ilyen volumenű vállalkozás megvalósítása igen szigorú követelményeket ró a szerkesztőkre. Szervezőmunkájuk akkor lehet sikeres, ha képesek összehangolni a számos kiválasztott szerző tevékenységét a tanulmányuknak – az adott kutatási területet bemutató és interpretáló céloknak mélység tekintetében is azonos szintre hozott – megvalósításában. Jelen kritikai ismertetés hangsúlyt fektet arra, hogy a monumentális kézikönyv egészét ebből a szempontból is értékelje, megítélve, hogyan biztosították a szerkesztők az egyes fejezetek közti szinergia megvalósulását. A kézikönyv szerkesztői a bevezetésben két-kötetes munkájukat a nemzetközi szakmai könyvpiacra jól ismert könyvsorozatok, így az Oxford Uni-

* PLÉH CSABA – LUKÁCS ÁGNES szerk., *Pszicholingvisztika. Magyar pszicholingvisztikai kézikönyv* 1–2. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2014. 1445 lap.

versity Press, a szintén oxfordi Blackwell's könyvkiadó – valamint, hozzáteszem, a Cambridge University Press vagy a londoni Routledge – gondozásában megjelent szakkönyvek céljaival hozzák összefüggésbe. Felhívom azonban a figyelmet arra, hogy ezen jelentős kézikönyvsorozatok köteteinek és a jelen ismertetés tárgyát képező magyar kézikönyvnek a státusát és skópuszát illetően vonható ugyan párhuzam, céljaik megvalósítása azonban eltérő egymástól. Míg az illusztris külföldi akadémikus célzatú kiadványok felkért szerzőiktől egytől egyig a kijelölt rész-tudományterületre vonatkozóan teljesen új kutatási eredményeket bemutató vagy interpretáló tanulmányokat kérnek, addig az itt bemutatott kézikönyv fejezetei az adott részterületet tudománytörténeti szempontból is áttekintő egységei a kézikönyvnek, azaz nem tekinthető alapkövetelményüknek szerzőik vadonatúj kutatásainak, eredményeinek bemutatása. Megítélésem szerint a külföldi illusztris kiadványokkal szemben a PLÉH CSABA és LUKÁCS ÁGNES szerkesztette kötet jobban megtestesíti a kézikönyv hagyományos fogalmi profilját. A nyugati szakmunkák skópuszához inkább az Általános Nyelvészeti Tanulmányok 25. kötetében, szintén PLÉH CSABA szerkesztésében közreadott tanulmánygyűjtemény (2013) hasonlítható.

Lássuk tehát a következőkben a hat nagyobb témakörbe csoportosított fejezeteket egyenként.

2. Az első tematikai egység a pszicholingvisztika elméleti és történeti kérdéseivel foglalkozó három tanulmányt tartalmaz.

2.1. Ezek közül az első, PLÉH CSABA szerzőségével, a pszicholingvisztika tudománytörténetének részletes, koncepciózus és szisztematikusan rendezett áttekintése (3–116). Világosan kirajzolódik belőle a diszciplína komplexitása, főként abban a tekintetben, hogy fejlődésének valamennyi szakaszában áthatotta azt a nyelvtudomány és a pszichológia hullámzó kapcsolati viszonya.

Az áttekintés első szakaszában PLÉH részletes ismereteket nyújt a klasszikus német pszichológiatörténet domináns tanairól, kiemelkedő reprezentánsairól, az újgrammatikusoktól csaknem napjainkig, bemutatva az uralkodó nézetek, kutatások hatását napjaink domináns, legfőképpen kognitivistá szemléletű pszicholingvisztikájára. Így például kiemeli azt, hogy WUNDT és BÜHLER a generatív nyelvszemlélet számára nyújtott kiindulópontot a nyelv központi szerepének hangsúlyozásával, a kognitivistá elméletnek pedig a mondat mentális szerveződését illető gondolataival; a STERN házaspár pedig a gyermeknyelvi vizsgálatok számára adott útmutatást kutatásaival. Az áttekintésből ugyanakkor hiányolom a hivatkozást ERNST CASSIRER kultúrszemiotikai és antropológiai nézeteire, valamint a JOST TRIER nevéhez fűződő lexikális mezőelméletre, és ezek hatására a későbbi kísérleti pszichológiára. A továbbiakban a diszciplína fejlődéstörténetének áttekintésében súlyponti helyet kap SAPIR és WHORF nyelvi relativitás-elméletének hatása, de elmarad esetenkénti félreértelmezésének története (l. EVANS 2014). Röviden (talán túlságosan is röviden) foglalkozik a nyelvtudomány ún. Prágai Iskolájának nézeteivel, főleg ROMAN JAKOBSONnal, de elmarad az iskola híres tanainak bemutatása az ún. funkcionális mondatperspektíváról, annak pszicholingvisztikai realitásáról. A behaviorizmus, a strukturalizmus és a deskriptivizmus egymásra találásának interpretáló bemutatása, majd ezt követően a nyelvészet kognitívizálódásának fo-

lyamatáról szóló rész (26–27) viszont fontos komponensei a fejezetnek. Kiemeli, hogy SKINNER behaviorizmusa és CHOMSKY azt illető híres kritikája markánsan kifejeződő paradigmaváltást eredményezett a nyelvészetben, és következményesen a lingvisztikailag releváns pszichológiai kutatásokban egyaránt. Célszerű lett volna azonban ennek kiemelésekor rámutatni az ilyen mérvű paradigmaváltások küszöbértékeinek jelzőire is. Ugyancsak hiányolom a fejezetből a 20. század elején uralkodó alaklélektan, a gestaltpszichológia nézeteinek tárgyalását, mivel az nagy hatással volt a mai kognitív nyelvészet fejlődéstörténetére, főként GEORGE LAKOFF kutatásai nyomán.

A pszichológia orosz, illetve szovjet hagyományainak áttekintését követően tér rá a fejezet második felében PLÉH a 20. sz. központi súlyú nyelvelméletének, a generativizmusnak, a nyelvi szabály- és struktúrakövetés mechanizmusának és rendszerének, valamint pszichológiai realitásának tárgyalására, utóbbit illetően a nyelvismeret és a nyelvi rendszer mentális tárolásának kérdéskörére, bemutatva a tudományterület két nagy reprezentánsának, NOAM CHOMSKYnak és GEORGE MILLERnek a nézetrendszerét, utóbbi rendszernyelvészeti kísérleteit. Ezt követően részletesen foglalkozik a szerző egy újabb, a közelmúltban bekövetkezett és napjainkban zajló, látszólagos paradigmaváltás, a generativizmus és a kognitivisták szemléletű nyelvészet és a velük együtt fejlődő pszichológiai (ma már pszicholingvisztikainak tartott) nézetek – az előbbit illetően leginkább CHOMSKY, utóbbira vonatkozóan pedig TOMASELLO tanainak és megfigyeléseinek – összevetésével; elsősorban a nyelvelsajátítás mechanizmusának, a nyelv egyik központi szerepű jellegének, az ún. rekurzivitásnak, a grammatikalitás, a fogalmi tudásreprezentáció és a nyelvi leképezés viszonyának, a prototípusosság és a partikularizáció tárgyalásán keresztül. Amellett tör pálcát, hogy a paradigmaváltás irányát a kognitivisták nyelvszemlélet térnyerése képezi, mely folyamatban a nyelvtudomány, a pszichológia, s ennek kapcsán a fejlődő pszicholingvisztika – egyéb releváns tudományterületekkel, így a tudományfilozófiával, a kognitív alapú szociolingvisztikával és kultúrantropológiával együtt – egy makrotudomány, a kognitív tudomány tartományába integrálódik. Napjainkban ennek a folyamatnak lehetünk tanúi. A kézikönyv további fejezeteiből pedig megtudhatjuk, hogy ennek a folyamatnak a nyomon követhetőségét, láthatóvá tételét megerősítik a korszerű eszközöket használó idegtudományi kutatások eredményei.

A fejezet záró szakaszában a hazai pszicholingvisztika fejlődéstörténetének rövid ismertetését olvashatjuk, a legfontosabb szerzők és kutatási profilok, témakörök, források tételezésével.

2.2. A következő fejezet, amelynek szerzője GERVAIN JUDIT, a *Nyelvek és nyelvtanok* címet viseli (117–145). Alapvetően tankönyvi szinten foglalkozik a nyelvleírás reprezentációs szintjeinek, rétegződésének, a leíró eszközök fogalmi, kategoriális rendszerének, terminológiájának ismertetésével. A tipológiai státusú első részt követően a szerző rövid összefoglalást nyújt a magyar nyelvre jellemző sajátosságokról, a reprezentációs szinteknek megfelelő tételezésben. A fejezetet a különféle nyelvtani elméletek skópuszának rövid, funkcionális ismertetése zárja. A generatív nyelvleírással foglalkozó rész vázlatos, a generativizmusnak tudománytörténetileg csupán kezdeti szakaszaiból származó ismereteket nyújt. A tanulmány

célja, illeszkedése a kézikönyv egészéhez nem világos. A pszicholingvista szerző jelen munkájában semmilyen szinten sem vonatkoztatja a tárgyalt ismereteket magára a pszicholingvisztikára.

2.3. A tematikai egység harmadik, rövid terjedelmű fejezete a pszicholingvisztika módszertani kérdéseivel foglalkozik, a kézikönyvszerkesztő szerző, PLÉH CSABA tollából (147–163). Áttekinti mindazokat a tényezőket, amelyek az utóbbi 50 évben a nyelvtudományi kísérletezés, és általa a pszicholingvisztika előretöréséhez vezettek. Ezek közt tárgyalja a központi szerepet játszó generatív nyelvelmélet térhódítása révén az elméleti koncepció és keret, valamint a hozzá kapcsolódó különféle adekvátsági követelmények kapcsán a nyelvten pszichológiai realitása vizsgálatának kérdését, a nyelvtechnológia fejlődése révén a korpusz- és a számítógépes nyelvészet, valamint a nyelvhasználati és gyakorisági mutatókat feltáró nyelvstatisztikai vizsgálatok szerepét, a hangrögzítés radikális fejlődésének kedvező hatását, a nyelvészeti pragmatika vizsgálati szemléletének és leíró erejének előretörését. Mindezekhez a tényezőkhöz kapcsolatosan a fejezet tételesen felvázolja a kísérletes nyelvészet módszertani elveit és problémaköreit, hangsúlyozottan, példaként tárgyalva a szófelismerés és az alaktani feldolgozás módszereinek, valamint a mondatmegértés vizsgálatában alkalmazott eljárásoknak a tesztelését. A fejezet rendkívüli hasznosságának elismerése mellett azonban megjegyzem, hogy célszerű lett volna valamennyi vizsgálati technika bemutatását követően az eredményesség fokának mutatóit is megismertetni a kézikönyv olvasójával, melyek hasznos információt nyújtanának számára a tárgyalt kísérletes eljárások sikerességének fokáról vagy buktatóiról.

3. A második központi témakör a megértés és a produkció kérdéseivel foglalkozik hat fejezetben.

3.1. Elsőként LUKÁCS ÁGNES, PLÉH CSABA, KAS BENCE és THUMA ORSOLYA vaskos tanulmányát olvashatjuk a szavak mentális reprezentációjáról és az alaktani feldolgozás vizsgálatáról (167–250).

A fejezet első részében a szerzők ismertetik a „szóság” fogalmát, valamint a szavak mentális reprezentációjának felmérését célzó pszichológiai vizsgálati módszereket, modelleket: az asszociációs alapú vizsgálatokat (sajnos hivatkozás nélkül az ilyen irányú kutatások egyik megalapozójának, JAMES DEESENEK úttörő munkájára: DEESE 1965), az egyéni szókincs volumenének felmérését illető vizsgálatokat, az ezekkel kapcsolatos tényezők, fogalmak és mérési eljárások részletes bemutatása mellett.

Ezt követően a fejezet tárgyalja a mentális szótárhoz való hozzáférés, a tárolás és az előhívás módját befolyásoló tényezőket. Kitérített figyelmet kap a gyakorisági mutatók direkt és indirekt eszközökkel történő vizsgálata, ezek szubjektív tényezőinek és objektivitásának, a nyert eredmények megbízhatóságának értékelése. A tárgyalt eljárásokon kívül hiányolom a ma már egyre nagyobb mértékben hozzáférhető regionális nyelvezeti korpuszvizsgálatok és a kísérletes pragmatika eredményeinek figyelembevételét. Szintén a terjedelmes fejezet második felében mutatják be a szerzők a nyelv ún. lexikon komponensének vizsgálatát célzó moduláris vs. interakcionista szemléletű modelleket, a szófelismerés és a lexikális

ambiguitás vizsgálati eljárásait, tárgyalva egyúttal utóbbi jelenségkörét és természetét, feldolgozásának mikéntjét. Külön értéke a fejezetnek az, hogy az ismertett jelentős nemzetközi eredmények mellett módot talál a magyar nyelv releváns specifikumának bemutatására, a hazai kísérletes vizsgálatok tárgyalására is. A szabályelméleti modellek és a sémaelmélet, a fogalmi reprezentáció és vele kapcsolatban a lexikon szervező elvei közti összefüggés tárgyalása példásan szakszerű, ugyanakkor hiányolom a fejezetből a szöveg (vagy diskurzus) szintű reprezentációt illető fogalmi sémák (a mentális keret és forgatókönyv) és a szövegszervező státussal rendelkező ún. kulcsszavak közti összefüggések vizsgálati körének akár csak felemlítését. Mindezek mellett ezt a tanulmányt tartom a szakkönyv egyik legértékesebb fejezetének.

3.2. A tematikai egység második fejezetében (251–285) PLÉH CSABA a mondatmegértés folyamatainak vizsgálatával foglalkozik. A fejezet eleje releváns terminológiai kérdések (mondatmegértés, értelmezés, felfogás; felbontó elemzés vs. értelmezés) tisztázását taglalja, majd pedig a moduláris és vele szemben az interakciós modelleket veti össze a szerző egymással. É. KISS nyomán jellemzi a mondatmegértést alakító belső nyelvi tényezőket, a megértés és értelmezés bemeneti, majd pedig szemantikai és pragmatikai jegyeit, az alaktani jelöltség és a szórendi szabadság viszonyát és szabályszerűségeit, a mondatmegértés kompozicionális tényezőit, valamint a tematikus szerep és a morfológiai jelöltség közti összefüggéseket, mégpedig gazdag magyar nyelvű példasorral illusztrálva. Ezt követően a nyelvek közti hasonlóságokat és eltéréseket vizsgálja a feldolgozás tekintetében, összevetve a non-konfigurációs nyelvekre jobban illő lokalisztikus feldolgozás modelljét a konfigurációs nyelvekre vonatkozóan sikeresebben alkalmazható globalisztikus nézetekkel. Megállapítja, hogy az igei vonzatszerkezetek nyomán történő mondatfeldolgozás általános érvényűen gyorsabb és sikeresebb az ún. szabad határozókénál.

3.3. A tematikai egység harmadik tétele, a kézikönyv 6. fejezete (287–338), ugyancsak PLÉH CSABA szerzőségével a szövegszintű megértés és feldolgozás kérdését tárgyalja a szövegreprezentáció mikro- és makroszintjét tekintetbe véve, a mondattól a szövegproduktióig. A fejezet inkább a befogadói, szövegfeldolgozói tevékenységgel foglalkozik, semmint a szövegreprezentáció produktós szemszögű vizsgálatával. Ez a látélet jellemzi a szövegtani kutatás nemzetközi színterét még napjainkban is, mint ahogy azt a diszciplína úttörő reprezentánsa, TEUN VAN DIJK konstatálja legújabb könyvében (2014).

PLÉH fejezetének magvát a szövegek tartalmának, megjegyzésének kutatását illető megfigyelések ismertetése képezi. A problémát a szintezés szűk voltában látom: csupán két szintre, a szövegreprezentáció mikro- és makroszintjére korlátozza a bemutatott ismereteket. Nem rajzolódik ki élesen, hogy elméletileg is csupán két szintet különít el, de erre utal az, hogy az ún. visszautalási rendszert GERNSBACHER nyomán koherenciateremtő mechanizmusnak tartja (294), holott azt a klasszikus szövegtani szakirodalom a kohéziós eszközök közé sorolja, ami a szövegreprezentáció mezoszintjén működő szövegösszetartó erő. Nemzetközi híru szövegnyelvésünk, PETŐFI SÁNDOR JÁNOS széleskörűen elfogadott szövegpszemiotikai modellje nem két, hanem háromszintű szövegreprezentációt és befogadást vizsgál (részletes tárgyalását l. PETŐFI-BENKES 1998). PLÉH bemutatásában súlyponti

szerepet kapnak a mikroszerkezeti hatások, különösképpen a mikroszerkezeti integráció, ezen belül pedig a referenciális integráció (290–296), ami egy adott csomópont köré történő szövegszervezettséget jelent. Hangsúlyozza, hogy a szöveg megértésének folyamatában a referenciális csomópontok állandó újraaktiválása, folyamatos frissítése valósul meg (292). Nézetem szerint ebben a folyamatban központi szerepet játszanak a lexikális szövegszervező státussal rendelkező kulcsszavak. Csakhogy ezek a szöveg makroszintjén, koherenciateremtő potenciáljuk révén funkcionálnak (ANDOR 2009). Fejezetének későbbi szakaszában, a makroszintű szövegértelmezés tárgyalásakor PLÉH maga is arra hivatkozik, hogy a fogalmi séma, „mint a szövegek szerkezetére vonatkozó elvárások, kulturális minták” (303) globális státusú rendezője, a makroszerkezet szintjén működik, amit a szöveg kulcsszavai képesek aktiválni (314). Íme, ebben rejlik a kulcsszói státus lényege.

A fejezetet hasznos nyelvpedagógiai útmutatók zárják a feltárt szövegtani ismeretekre épülően, valamint neurobiológiai jellegű ismertetés a szövegintegrációs folyamatok agyi mechanizmusairól. Polemikus módon feltárt ismeretanyaga ellenére, témájának jelentősége révén ez a fejezet is a 2. tematikai egység egyik legizgalmasabb, magas szintű okfejtésre alapozott olvasmánya.

3.4. A kézikönyv 7. fejezete CSÉPE VALÉRIA tanulmánya az olvasás rendszéről, fejlődéséről és tanulmányozásának modelljeiről (339–370). A fejezet első fele történeti áttekintést nyújt az olvasás kutatásának elméleteiről és modelljeiről, a hagyományostól (melynek alapvető vonása a passzív befogadói olvasói szemlélet) a kognitív, a sémaelméletre építő, majd az előzetes tudás szerepére alapozott metakognitív szemléleten át a konnekcionista modellekig. Ezt követően bemutatja az olvasástanulás elméleteit és modelljeit, tárgyalva egyúttal a nyelvspecifikusság szerepét ezek felfogásában, valamint a szövegértés fejlődésére vonatkozó kutatói nézeteket. Az igényes, racionálisan strukturált fejezet az olvasás neurobiológiai hálózatainak tárgyalásával, valamint a rájuk vonatkozó kurrens fejlődéstani ismeretek áttekintésével zárul.

3.5. A 8. fejezet MAGYARI LILLA munkája a beszédprodukciónak vizsgálatáról, különösképpen a beszélő által reprezentált nyelvi tudás és a produkciós rendszer működéséről és kardinális paramétereiről (371–410). A bemutatás során hangsúlyt kap a beszédtevékenység diszfluenciáit befolyásoló tényezőinek tárgyalása, különös tekintettel a prozódiai, a morfoszintaktikai és a lexikai természetűekre. Külön értéke a fejezetnek a GÓSY MÁRIA és HUSZÁR ÁGNES által gyűjtött magyar nyelvi nyelvból-lás-korpusz ismertetése és példáinak szemléletes, elemző tárgyalása. A fejezet második felében a szerző értékelve mutatja be a beszédprodukciónak kísérleti kutatásának különféle modelljeit, kiemelve a lexikális produkció agyi lokalizációjának és a mondatprodukciónak faktorainak vizsgálatára vonatkozókat.

3.6. A kézikönyv második tematikai egységének utolsó része, a 9. fejezet, melynek szerzői BABARCZY ANNA, GÁBOR BÁLINT és SERÉNY ANDRÁS, a nyelvtechnológia és a pszicholingvisztika számítógépes modelljeinek ismertetésével foglalkozik (411–441). A fejezet első szakasza bemutatja a számítógépes nyelvészet irányzatait, a nyelvtechnológia mai eszközeit és néhány kulcsfontosságú fogalmát, a használatával végezhető nyelvfeldolgozás szintjeit. Ezt követően a nyelvten elsajátításának számítógépes modellezésével foglalkozik, bemutatva a pszicholingviszt-

tika szempontjából releváns modelleket. A fejezetet túlságosan szűkre szabottnak tartom a kézikönyv tematikájának szempontjából. Fontos, a pszicholingvisztika szempontjából releváns projektek ismertetése maradt ki belőle, így a ROGER SCHANK és munkatársai kutatásaihoz fűződő tanuláspszichológiai program, és a szintén az ő nevükhöz kötődő szövegtani bázisú koherencia vizsgálatának, a sémaelméleti alapfogalmak pszichológiai realitásával foglalkozó kutatások projektuma. Nem hivatkozik a fejezet a nemzetközi szinten is rendkívül jelentős hazai bázisú morfoszintaktikai kutatási programra, amelynek szervezése elsősorban PRÓSZÉKY GÁBOR nevéhez fűződik. Ezeket a hiányokat nem pótolhatja a fejezet végén a szemantikai, illetve pragmatikai tudás kapcsán bemutatott ismeretanyag a metaforák feldolgozásáról.

4. A kézikönyv harmadik tematikai egysége a nyelvelsajátítás kutatásának kérdéseivel foglalkozik öt fejezetben.

4.1. A tematikai egység első – a kézikönyv 10. – fejezetében a szerzők: BARCZY ANNA, LUKÁCS ÁGNES és PLÉH CSABA a nyelvelsajátítás elméleti modelljeinek specifikumait ismertetik (445–481). A fejezet elején a szerzők áttekintik a nyelvfejlődés általános szakaszainak jellegzetességeit, megjegyezve, hogy ezekre vonatkozóan konkrét adatokat, korpuszelemzéseket, kísérletes eljárásokat majd a következő (11.) fejezetben ismerhet meg az olvasó. Ezt követően ismertetik a nyelvelsajátítás korai pszichológiai modelljeit. Részletesen tárgyalják SLOBIN nyomán a gyermeknyelvi elsajátítási stratégiákat, majd bemutatják az innatizmus és az empirizmus, illetve funkcionális iskolájához kötődő vitarendszert, helyt adva benne a nyelvek közti eltéréseket illető szerepek tárgyalásának, főként a lexikon elsajátításának terén. A fejezet a kurrens, alapvetően MICHAEL TOMASELLO nézeteire épülő, konstrukciós nyelvtan alapú tanulói modell sajátosságainak tárgyalásával zárul. A szerzők, érezhető módon, ezzel a modellel azonosulnak leginkább.

4.2. A tematikai egység második – a kézikönyv 11. – fejezete a nyelvtani kategóriák és szabályok elsajátításával kapcsolatos kísérletek és kísérleti adatok bemutatásával folytatódik (483–520). Szerzői LUKÁCS ÁGNES, GÁBOR BÁLINT, KEMÉNY FERENC és BARCZY ANNA. A fejezet eleje a morfológiai fejlődés folyamatát tárgyalja, annak bemutatásával, hogy a funkcionalitás elsajátítása az esetjelöléses nyelvekben könnyebb, mint a szórendi jelölésre alapozóknál. Így például a magyarban a toldalékok használata megelőzi a szintaktikai formákét. Hangsúlyt kap az a megállapítás is, amely szerint a morfémák alkalmazása az elsajátítás folyamatában nem egyszerre jelenik meg. A fejezet második fele a magyar paradigmatis morfoszintaktikai viszonyok, majd pedig az igeekötők rendszerének elsajátítását tárgyalja, a továbbiakban pedig az argumentumszerkezet elsajátításának kísérletes vizsgálatára mutat be eljárásokat. Az utolsó szakaszban a mesterséges nyelvek és nyelvtanok tanulásával foglalkoznak a szerzők. Észrevételezem, hogy ez utóbbi rész nem illeszkedik szervesen a szakkönyv profiljához.

4.3. A 12. fejezetben LUKÁCS ÁGNES a szótanulás folyamataival foglalkozik (521–549). Áttekinti a szókincs-elsajátítás fejlődési szakaszainak jellegzetességeit, az értelemszűkítő és az értelembővítő szóhasználat specifikumát, a lexikai túlaltalánosítás természetét, a szóhatárok kiemelődését a diskurzusfolyamból. A fejezet

második szakasza a szójelentések elsajátításának kérdéseit vizsgálja. Ebben hangsúlyt kap a szintaxis hatásának vizsgálata az információ felismerésre, a lexikális megszorítások természete, valamint a beszélői szándék azonosításának problematikája. A fejezet utolsó szakasza a szókincsfejlődés magyar nyelvi kutatásának eredményeit ismerteti.

4.4. KOVÁCS ÁGNES MELINDA a 13. fejezetben a korai kétnyelvűség és a szociokognitív fejlődés vizsgálatának természetét és eredményeit ismerteti (551–574). A fejezet eleje a kétnyelvűség típusait megfontolásaival, felosztásaival foglalkozik. Ezt követően a kétnyelvű nyelvelsajátítás stádiumait tekinti át a szerző, majd pedig a kétnyelvűségnek a fejlődő kognitív rendszerre gyakorolt hatását tárgyalja, különös tekintettel a gátlási és a kontrollfunkció fejlődésére. A fejezet a tudatelmélet (a szocializáció fejlődéselmélete) és a performanciaelmélet fejlődésének viszonyát vizsgálja. A koherens bemutatás mellett hiányolom a konkrét nyelvi tényekre épülő elemzést ebben a tematikai egységben.

4.5. A szakkönyv 14. – a kézikönyv első kötetének utolsó fejezete – az idegennyelv-elsajátítás kutatói vizsgálatának profilját és módjait ismerteti KOVÁCS GÁBOR szerzőségével (575–656). A fejezet bevezető részében KOVÁCS leszögezi, hogy az idegennyelv-elsajátítás jelenkori kutatását egyre erősödően a kognitív orientáció jellemzi. A kognitív bázisú folyamatok közt tárgyalja az anyanyelvi transzfer hatásának kérdését a transzferálhatóság feltételrendszerével együtt, a hibaelemzés módszereit, a köztes nyelv, azaz az internyelv kutatását, ennek keretében az ún. familiarizáció tényezőit, az elsajátítás sorrendiségének faktorait, a tudatosság kérdéskörét. A releváns megközelítések és modellek között ismerteti a konnekcionista alapú nézeteket, amelynek szerepeltetése, helye egy ilyen tematikájú fejezetben nem világos, és ugyanakkor a szakkönyv korábbi fejezeteiben már ismertetett részleteket tartalmaz. Ugyancsak rekurzív az univerzális grammatika és a nyelvtanulás viszonyát taglaló rész. A fejezet végén a nyelvérzék méréséről szóló áttekintés sajnálatos módon nem tartalmaz konkrét adatismertetést. A tanulmány a tanulási stratégiák ismertetésével zárul, de ez a fejezetrész is nélkülözi a rájuk vonatkozó konkrét adatok közlését. Komoly hiánynak tartom a számítógéppel segített nyelvoktatási technikák, köztük a korpusznyelvészet alapú lehetőségek tárgyalásának elmaradását, különösképpen a ma már hozzáférhető, Bécsben fejlesztett VOICE korpusz nyelvpedagógiai alkalmazásáról szólóan.¹

5. A kézikönyv második kötete a negyedik tematikai egységgel kezdődik, mely a nyelv és a gondolkodás viszonyának pszicholingvisztikai aspektusait vizsgáló kilenc fejezetet tartalmaz.

5.1. A szakkönyv 15. fejezete a jelentéstan keretében vizsgálja a referencia és a fogalmi reprezentáció kérdéskörét, szerzője JAKAB ZOLTÁN (659–742). A fejezet a jelentés és az intencionalitás kérdésének tárgyalásával kezdődik. A szerző bemutatja, hogy a nyelvi és a mentális szemantika skópuszát összekötő kapcsolatot az intencionalitás képezi. Ezt követően csoportosítja a jelentéselméletek körét

¹ A BARBARA SEIDLHOFER és munkatársai által fejlesztett korpusz az angol nyelv lingua franca státusára alapozott nemzetközi (Euro) angol nyelvezeti szövegadattára (l. SEIDLHOFER 2011).

(referenciális szemantika, mentális reprezentációs elmélet, használatelmélet stb.), és egyenként, részletesen tárgyalva ismerteti az egyes elméleti modelleket. Arra viszont nem tér ki, hogy az általa nyújtott csoportosításokon kívül más, például a nyelvi elemek típusa szempontjából is lehetséges osztályozás (pl. lexikális szemantika, diskurzus- és szövegsemantika) is létezik, nem beszélve az interfész funkciót betöltő szemantikákról. Azt sem tárgyalja, hogy a pszicholingvisztika szempontjából milyen a különféle modellek prioritása a pszichológiai realitás tekintetében. Az ún. tárgyelmélettel kapcsolatban kiemeli, hogy a formális szemantikai elméletek legtöbbje ezek körébe tartozik. Ezek a modellek a szintaktikai szerkezetek háttérben tárgyalják a szemantikai szerkezetet a szintaktikai bázisú kompozicionalitás és a lexikális bázisú alkotóelemek szemantikai értékének és a rekurzivitás funkcionálásának viszonylatában (663). A szerző felvázolja RUSSELL propozicionális elméletét a deskripciókról, valamint a FREGE nevéhez fűződő közvetített referenciaelméletet. A lehetséges világok szemantikai bázisú elméletének ismertetése után a fogalmak és a szójelentés viszonyának tárgyalásával foglalkozik. A bemutatásban súlyponti szerepet kap a kurrens prototípuselmélet relevanciájának megítélése. A szerző kimutatja, hogy ennek pszichológiai realitása jóval meghaladja a klasszikus elméleti modellekét, nem véletlen tehát, hogy ez a modell vált rendkívül hasznossá a pszicholingvisztikai kutatások radikális fejlődése számára. Kevésbé foglalkozik ugyanakkor a prototípuselmélet korlátaival, például azzal, hogy a morfológiai kategóriákat reprezentáló lexikális elemek prototípusossága változó, gradációs eltérések és ürök léteznek közöttük e tekintetben (l. például az intenzitást kifejező melléknevek és adverbiumok sorait; ANDOR 2003). Ezt követően a fejezet következő szakasza a kognitív szemantika mechanizmusait tárgyalja a fogalmi atomizmustól az elmélet-elméleten keresztül a háttértudást is feldolgozó sémaelmélet fogalmi és szemantikai bázisáig, a kognitív alapú fogalmi hálózatok szerveződéséig, a fogalmak és az észlelés, a perceptuális alapú szimbólumrendszer kutatásáig. A magas fokú szakértelemmel megírt, alapos áttekintést nyújtó fejezet a fogalmi fejlődés részletes bemutatásával zárul.

5.2. A tematikai egység következő tételében, a kézikönyv 16. fejezetében TURI ZSOLT, NÉMETH DEZSŐ és HOFFMANN ILDIKÓ a nyelv és az emlékezet viszonyának kérdéskörét tárgyalja (743–776) három emlékezeti rendszer: a munkamemória-rendszer, a procedurális emlékezeti rendszer(ek) és a deklaratív emlékezeti rendszer(ek) keretében. A munkamemória és a nyelv viszonyát illetően ismertetik a kapacitáskorlát fogalmát, a morfológiai komplexitás szerepét, a mondatmegértés memóriabeli faktorait, a lexikális ambiguitás feloldásának szerepét, a szövegértés tekintetében a távolsági hatásfaktort, a fonológia szerepét illetően pedig az összefonódás tényezőit a szókincs-elsajátítással. A procedurális és a deklaratív rendszer működésével kapcsolatban vizsgálják a mondatmegértés folyamatát, valamint a rendszerek sérülésének módjait különböző kóros állapotokban, ezek szimptomáinak részletező tárgyalása mellett.

5.3. A 17. fejezetben SZAMARASZ VERA ZOÉ a metaforizációs folyamatokat vizsgálja pszicholingvisztikai szempontból (777–811). A fejezet elején áttekintést nyújt a metaforakutatás történetéről a kezdetektől napjainkig. Ezt követően bemutatja a különféle metaforaelméletek modelljeit, figyelmét a kognitív alapúakra

(GRICE pragmatikája, SPERBER és WILSON relevancia alapú modellje, LAKOFF és JOHNSON, KÖVECSES kognitivisták szemléletű kutatásai a fogalmi metaforákról, a megtestesülés (embodiment) elméletéről, GENTNER strukturálisleképezés-modelljéről). Sajnos a kutatások jelenlegi fázisában nem áll még rendelkezésre tesztelhető, pszichológiai modell. Ilyen irányú ígéretes kísérletekről GIBBS és COLSTON új könyvében olvashatunk (2012). Hiányolom az ismertetésből a holland STEENnek a brit ún. Lancasteri Iskola reprezentánsaival közösen végzett, számítógéppel segített szövegalapú metaforafelismerési kutatási programjának ismertetését (STEEN et al. 2010). A fejezet magvát a tárgyalt metaforaelméleti modellek keretében nyújtott vizsgálati módszerek használhatóságának bemutatása képezi a felnőtt- és gyermekkori metaforaértés folyamatainak vizsgálatában. Ezek alapján körvonalázódik, hogy a háttértudásnak jelentős szerepe van benne a felnőttek esetében, míg a gyermekkori metaforaértés folyamatában még nincs.

5.4. A 18. fejezet a napjainkban radikális fejlődésnek indult kísérleti pragmatika kérdéseinek bemutató tárgyalásával foglalkozik, BENCZE M. ILDIKÓ szerzőségével (813–857). Célja a szemantika és a pragmatika érintkezési felületeinek kimutatása, a pragmatikai modul létezésének bizonyítása a nyelvműködésben. A szerző fejezetének első felében a beszédaktus-elmélet alapú kísérleteket tekinti át, vizsgálva a direkt és az indirekt beszédaktusok közötti összefüggéseket és eltéréseket. Ezt követően GIBBS, SCHANK, és CLARK releváns munkássága nyomán tárgyalja a szövegbázisú háttérismeretek szerepét, az ún. áthidalás szövegtani jelentőségét, valamint a mondatközi anaforák kutatásának eredményeit. A neo-grice-i és poszt-grice-i megközelítések áttekintése kapcsán foglalkozik a skaláris implikatívák, az ún. fokozatos kiugróság hipotézisének (graded saliency) kérdéskörével. A fejezet az ironia és a humor agyi feldolgozását illető kísérletes vizsgálatok ismertetésével zárul.

5.5. A 19. fejezetben BABARCZY ANNA és SZAMARASZ VERA ZOÉ a nyelvi relativizmus pszicholingvisztikai aspektusait tárgyalja igen rövid terjedelemben (859–876). A fejezet a SAPIR–WHORF-hipotézis ismertetésével kezdődik a nyelvi determinizmus és a nyelvi relativizmus kérdéseiről. Az ezt követő részben a nyelvi reprezentáció sokféleségével és az univerzalitás kérdéskörével foglalkoznak a szerzők, vizsgálati példaanyagként a közismert eszkimó hó-fogalom és lexikális megjelenítése, valamint a szakirodalomban szintén gazdagon tárgyalt színnevek és a színészlelés kérdéskörének bemutatásával. A tipológiai ismereteket illetően hadd korrigáljak itt egy látványos hibát: a zuni nyelvet mexikói nyelvnek minősítik (865), holott ennek az érdekes, nyelvi szigetet képező amerikai indián nyelvnek a beszélői az USA Arizona államának középkleti, valamint Új-Mexikó állam dél- és középnyugati területén élnek; nyelvüket a mai napig nem voltak képesek tipizálni a nyelvtipológusok és az antropológusok. A fejezetet a nyelvtani nem pszicholingvisztikájának rövid tárgyalása zárja. Célja a kézikönyv egészét tekintve nem világos. Hasonló a helyzet vele, mint a hasonló okok miatt korábban bírált 2. fejezettel. Az itt tárgyalt kérdéskörök más fejezetekben már többször is helyet kaptak, emiatt külön fejezetben történő újratárgyalásukat, ráadásul csupán az ismeretterjesztés szintjén, feleslegesnek tartom.

5.6. A 20. fejezet, LUKÁCS ÁGNES és SZAMARASZ VERA ZOÉ szerzőségével a téri kifejezések nyelvi rendszerével foglalkozik (877–917). Bemutatja a téri reprezentáció természetét és fogalmi komponenseit, rámutatva a nyelvi reprezentáció univerzális vonásaira és nyelvközi különbségeire, alapvetően LEONARD TALMY fogalmi rendszerének alapján. Foglalkozik a referenciakeretek, a képi sémák, a megtestesülés (embodiment) elméletével. A releváns fogalmi rendszerek és modellek ismertetését követően a szerzők kísérleti eredményeket tárgyalnak és értékelnek anyanyelvi gyermek- és felnőtt nyelvi vizsgálatok alapján. A fejezet utolsó szakasza részletes adatokat nyújt a magyar nyelvre jellemző eszköztárról a téri viszonyok kifejezésére, egészséges és sérült alanyokkal végzett vizsgálatok alapján.

5.7. A következő, 21. fejezetben KRAJCSI ATTILA a numerikus alapú nyelvi reprezentáció pszicholingvisztikai vizsgálatát tárgyalja (919–950). A fejezet első szakaszában a szerző áttekinti a numerikus kogníció változatait. Különös figyelmet kap a nyelv nélküli numerikus képességek tárgyalása olyan nyelvet beszélők esetében, amelyek nem használnak számneveket, illetve a numerikus rendszert érintő mentális sérültek esetében. Ezt követően a számnevek típusaival, a számjelölési tipológia kérdéseivel, a numerikus értelmű nyelvi kifejezések elsajátításával foglalkozik a szerző. Sajnos anélkül, hogy konkrét kísérleti eredményeket adna meg és tárgyalna. Fejezetének végén kiemeli, hogy a nyelv, területfüggetlen reprezentáció lévén alkalmas arra, hogy több más rendszerhez is hozzáférjen, így képes a különféle modulok által feldolgozott információkat kombinálni. Nem nyer azonban világos kifejtést a reprezentációs modularitás ilyen jellegű támogatása TOMASELLÓNAK a kézikönyv korábbi fejezeteiben ismertetett non-moduláris nézeteivel szemben.

5.8. A 22. fejezet az érzelmek és a beszédtevékenység összefüggéseit vizsgálja, szerzője TISLJÁR-SZABÓ ESZTER (951–986). A társalgáselemzés módszerével foglalkozik az érzelmek kutatás nyelvészeti alapjainak elemzésén keresztül, magyar nyelvi példaanyag alapján. Részletesen tárgyalja a lexikális reprezentáció és a beszéd akusztikai sajátosságainak szerepét az érzelmek kifejezésben, a diskurzus paralingvisztikai jelenségeinek vizsgálatát, a narratív pszichológiai bázisú textuális tartalomelemzést, az érzelmi állapotok beszédjegyeinek azonosítását. A nemzetközi szakirodalom mellett bemutatja a percepció bázisú hazai kutatások eredményeit. A szerző az érzelemfelismerés gépi, beszédtechnológiai vizsgálatával, a mesterséges beszéd előállításának területén elért eredmények ismertetésével zárja a fejezetet.

5.9. A tematikai makroegység záró, a szakkönyv 23. fejezete a társalgás pszicholingvisztikájával foglalkozik, mintegy folytatva az előző fejezet tematikáját; szerzője PLÉH CSABA (987–1030). A fejezet eleje terminológiai tisztázást nyújt a társalgás és a szöveg, a diskurzus két értelmezése és jellege közt. Ezt követően a szerző hosszasan tárgyalja elemző módon a társalgások rendszertanának kérdéseit, köztük a szereplők számának faktorát monologikus és dialogikus, többszereplős szövegekben, az intimitás, illetve formalitás fokának tényezőjét, a társalgás műnemét, megjelenítésének módozatait, a beszélőváltás szerveződését, a megszólítások pragmatikáját, az ún. átkulcsolások funkcionalitásának szerepét. Ezt követően a társalgás mikro- és makroszintjének jellegét, mozzanatait specifikálja. Ahogy a kézikönyv 6. fejezetében, így itt is csupán ezt a két

szövegszintet különbözteti meg egymástól. Nem szerepel a PETŐFI szövegтанában azonosított közbülső, mezoszint, ebből természetesen következnek, hogy a szövegszintek hármasságában az egyes szinteket jellemző szempontok és diskurzusformák is eltérnek az itt tárgyalt szintbesorolási tagozódásuktól. Alapvetően hiányolom itt is, ahogy a szintén PLÉH szerzőségével készült 6. fejezetben is, a szöveg mikro- és makroszintjének definiálását, körülírását. A szövegtan és a pszicholingvisztika szempontjából a tárgyalt jelenségeket egyaránt részletezően bemutató, rendkívül értékes fejezet a társalgás-szövegek udvariassági tényezőinek empirikus alapú bemutatásával zárul.

6. A kézikönyv ötödik tematikai egysége a nyelv biológiai alapjainak ismertetésével foglalkozik négy fejezetben.

6.1. Ezek közül az első – a könyv 24. fejezete – PLÉH CSABA szerzőségével a nyelv evolúcióját tárgyalja (1033–1088). A fejezet elején a szerkesztő-szerző kultúrtörténeti megalapozottságú áttekintést nyújt a nyelvkeletkezésről. Összeveti az emberi nyelv és az állati közlési rendszerek jellegét, majd HOCKETTnek a természetes nyelvek ún. tervezeti jegyeiből kiindulva, a nyelvi univerzálék státusa és típusainak taglalása után eljut a mai szemléletben uralkodó rekurzió és intencionalitás szerepének tárgyalásához. Bemutatja a nyelvkeletkezéssel kapcsolatos elméleti felfogások híres vitapontjait, a nyelvforradalom vs. fokozatos evolúció, valamint az adaptáció és exaptáció közti szemléletbeli eltéréseket. A fejezet második részében a nyelvkeletkezés biológiai (főképpen neurobiológiai) kereteivel foglalkozik, majd pedig zárásképpen a nyelvi funkciók keletkezéséről, főképpen a grammatika fejlődéséről szóló, a pszicholingvisztika szempontjából releváns nemzetközi szakirodalomban uralkodó nézeteket tekinti át.

6.2. A 25. fejezet öt szerző: LUKÁCS ÁGNES, KEMÉNY FERENC, LADÁNYI ENIKŐ, CSIFCSÁK GÁBOR és PLÉH CSABA közös munkája a nyelv idegrendszeri reprezentációjáról (1089–1133). Ez a fejezet szervesen kapcsolódik a 24. fejezet második feléhez, mintegy annak folytatásának tekinthető. A szerzők a nyelvi reprezentációs szinteknek megfelelően (fonetikai-fonológiai szint, prosódia, a szavak morfológiai komplexitása és a szójelentés, mondat- és szövegfeldolgozás) tételezik a nyelvi jelenségek mentális reprezentációjának ismertetését. Nem tartom helytállónak kijelentésüket, mely szerint a pragmatikai alapú szövegismeretek „javarészt patológiás kutatásokból származnak” (1109), hiszen például a média-szövegek és a humoros nyelvhasználat terén egyaránt jelentős mennyiségű hazai és nemzetközi kutatás eredményei állnak rendelkezésre. A fejezet második szakasza a nyelvfeldolgozás átfogó idegtudományi modelljeinek tételes ismertetését nyújtja az olvasó számára.

6.3. A következő, 26. fejezet a Kaliforniai Egyetemen, San Diegóban világhírű kognitív tudományi kutatólaboratóriumot működtető KUTAS MÁRTA szerzőségével a szó szerinti és a képes nyelv mentális alapú feldolgozását érintő kutatások bemutatásával foglalkozik (1135–1166). Az igényesen megírt fejezet első szakasza az agy strukturális és funkcionális felépítését ismerteti. Szerzője már itt leszögezi, hogy napjaink agyi felfedezéseinek tükrében a pszicholingvisztikai előfeltételezések újragondolására van szükség. Kritikai szemlélettel tárgyalja a modularitás-el-

mélet korlátait, kiemeli a funkcionális elkülönülés, a funkcionális integráció szerepét az agyi szerveződésben (2042). Kár, hogy terjedelmébe nem fértek bele a szerző (pl. RACHEL GIORÁval együtt végzett) kutatásaira alapozott példabemutatók. A tanulmány KUTAS józan kérdésfelvetéseivel ér véget, megfelelően összegezve a nyelv agyi reprezentációját illetően tudományos ismereteink jelenlegi szintjét.

A kiváló fejezethez kapcsolódóan itt említjük meg, hogy a kézikönyv V. és VI. részének tematikája szervesen egybekapcsolódik: mindkettő a nyelv agyi reprezentációjának rendszerével, majd pedig zavarai foglalkozik, a pszicholingvisztika perspektívájából tárgyalva a releváns kutatói kérdéseket, világosan értelmezve a tárgyalt diszciplína céljait.

6.4. Az ötödik tematikai egység utolsó, 27. fejezetében az afázia kutatásának kérdéseit vizsgálja a tudományterület legkiemelkedőbb hazai kutatója, BÁNRÉTI ZOLTÁN (1167–1241). A fejezet elején a szerző áttekinti az afáziakutatás történetét, hangsúlyozva, hogy az afázia az agyi korlátozottságokat összefoglaló terminus nyelvi vonatkozásban. Az áttekintést szemléletes magyar nyelvi szövegbemutatók, a típusok tünetegyüttesének áttekintése kíséri. Értékes argumentációt olvashatunk arról, hogy az afázia a performancia, nem pedig a kompetencia sérülése (1182). A jelenségeket értelmező lehetséges nyelvelméleti keretek közül BÁNRÉTI kiemeli a generativizmus modelljét és szemléletét (1186). Ezt követően a fejezet magyar nyelvi adatok és esettanulmányok bemutatásával folytatódik. Látható módon az agyi sérülések következtében fellépő nyelvi tünetegyüttesek bemutatása és értékelése, illetve értelmezése kap hangsúlyt ezekben a részekben is. Lehetőségtől függően hasznos lehetett volna emellett a kritikus állapotból való felépülés fázisainak nyelvi tényezőit is áttekinteni.

7. A hatodik tematikai egység az atipikus helyzetek nyelvpszichológiai kérdéseiről ad áttekintést öt fejezetben. Már itt megjegyzem, hogy hiányolom ezek között a skizofrén és egyéb pszichotikus állapotok nyelvi tényezőinek tárgyalását. Azt is hiányolom, hogy egy ilyen volumenű kézikönyv valamennyi tematikai egységének fejezetei előtt a szerkesztők nem készítettek az egységet összefoglaló tömör, ismertető funkciójú áttekintő bevezetést, amelyben helyet kaphatott volna annak elővezetése is, hogy a makrotémakör területéről milyen indokok alapján választották ki az adott fejezeteket az adott tételezésben.

7.1. A tematikai egység első, a kézikönyv 28. fejezetének szerzője SÁFÁR ANNA, aki a jelnyelvek pszicholingvisztikájával foglalkozik, bemutatva, hogy ezek a természetes nyelvek siketek közösségében spontán módon keletkeznek (1245–1264). A fejezet tárgyalja a jelnyelvek és a hangzó nyelvek tipizálásának és belső rendszerének eltéréseit a nyelvreírás különféle szintjein. A leírásban nagyobb hangsúlyt érdemelt volna a belső konvencionalizálódás és sztenderdizáció folyamatának tárgyalása. Konkrét példabemutatók hiányában nem követhető az ismertetés alapján a jelnyelvi szintaxis és morfológia strukturáltsága, illetve strukturálódása. A jelnyelv fejlődésének spontaneitása mellett hiányolom annak értelmezését, hogy miként viszonyul az az institucionalizálódás tényezőihez.

7.2. A 29. fejezetben a szerzők, LUKÁCS ÁGNES, KAS BENCE és PLÉH CSABA a nyelvvelsajátítás ún. specifikus nyelvfejlődési zavarainak vizsgálatával foglalkoznak

(1265–1323). A fejezet bevezető szakaszában rámutatnak arra, hogy a beszédfejlődési zavaroknak különféle típusai vannak, ide tartoznak a beszédartikulációs, az expresszív, valamint a receptív nyelvi zavarok, amelyek a nyelvelsajátítás idejének késedelmes elhúzódását eredményezik. Értékes része a fejezetnek a nyelvi tényezők tünetegyüttesének lajstromszerű tárgyalása tipológiaiailag különféle nyelvekben. A fejezet második részében a szerzők tudományos elméleti modelleket mutatnak be az SNYZ tényeinek magyarázatára, majd pedig neurobiológiai hátterét, genetikai vonatkozásait vizsgálják.

7.3. A 30. fejezetben CSÉPE VALÉRIA az olvasás zavaraiával és a fejlődési diszlexia, az olvasástanulás és az olvasás mint komplex készség fejlődés alapú nehézségeinek vizsgálatával és értelmezésének kutatói modelljeivel foglalkozik rövid terjedelemben (1325–1343). Megállapítást nyert, hogy a diszlexia az olvasás és a szövegértés szerzett típusú, komplex zavara. Korszerű definíciója szerint kognitív alapú zavar, specifikus nyelvi alapokon megvalósuló tanulási képességszavar, neurobiológiai eredetű deficit, ami lexikális szinten szófelismerési nehézséget okoz, fonológiai szinten pedig a betű–hang integráció megvalósulásának nehézségét képezi.

7.4. A tematikai egység következő fejezetében GYÖRI MIKLÓS a nyelv, a kommunikáció és a megismerés atipikus mintázatait vizsgálja autizmus spektrum zavarokban (1345–1382). A szerző a fejezet elején kiemeli, hogy autizmusban a nyelvi rendszer ép, viszont sérültek a kommunikatív funkciók. Az autizmus az intencionalitás megértésének zavara (1346). Jellemzői a kölcsönös társas viselkedések minőségi fejlődési zavara, az érdeklődés és tevékenység adaptív szerveződésének nem megfelelő volta. Nyelvi jelei pragmatikai jellegűek. Ezeket GYÖRI tételesen ismerteti. Jellemző nyelvi megnyilvánulásai közül kiemelkedik a literális szóhasználat túlsúlya a nem szó szerinti helyett. Az értékes áttekintést szemléletesebbé tehetné volna szerzője elemző, diskurzus szintű példabemutatással.

7.5. A kézikönyv utolsó fejezetében LUKÁCS ÁGNES és KAS BENCE a nyelvelsajátítás és az értelmi fogyatékoság összefüggéseit vizsgálja (1383–1403) két, genetikai eredetű fejlődési rendellenességben: a Down-kórban és a Williams-szindrómában, különös tekintettel a nyelvi modularitás kérdéskörére. Előbbi folyékony diskurzus és korrekt grammatika mellett túlságosan választékos szókincs és fecsegési kényszer, utóbbit fonológiai hibák, lexikai és morfoszintaktikai deficit, túlságosan rövid mondatok használata jellemzi. A tanulmány magyar adatok és szövegminták közlésével zárul.

8. A kézikönyv végén alapos és részletező név- és tárgymutató segíti az olvasót eligazodni a színes, nagy volumenű tanulmánykötet témaköreinek sokféleségében.

9. Zárásképpen elmondható, hogy a pszicholingvisztika kétkötetes, vaskos hazai kézikönyve a szerkesztők és munkatársaik jelentős, nagy ívű vállalkozása. Egy ilyen átfogó kézikönyv létrehozásának, illetve létrehozhatóságának alapvető feltétele az volt, hogy (elsősorban) PLÉH CSABA iskolateremtő és tudányszer-

vező szakmai potenciálja sikerrel fejtse ki hatását, összehangolva a tudományterület csaknem valamennyi hazai kutatójának tetemes ismeretanyagát. Helyenkénti egyenlenségei mellett kimondható, hogy a szerkesztők robusztus koordináló feladataikat sikeresen hajtották végre. Úgy vélem, a kézikönyv elolvasása révén az olvasó részletes, komplex ismeretekhez juthat a pszicholingvisztika diszciplínájának csaknem valamennyi területéről, a múltját és jelenét illetően egyaránt. Megállapítható, hogy diszciplináris síkon a tudományterület kurrens céljainak és skópuszának – a pszichológiai, lingvisztikai, és főként idegtudományi, neurobiológiai ismeretek jelentős bővülése, utóbbi területek erőteljes térnyerése, illetve integrálódása következtében – alapvető újradefiniálására, átértelmezésére van szükség. A kötetek ezt az irányt jelölik ki a kutatók és a gyakorló szakemberek számára egyaránt. Tanulmányozásukat ezért elsősorban számukra ajánlom, de alkalmazását ajánlom egyúttal a hazai felsőoktatás pszichológiai és nyelvészeti, valamint a kognitív tudománnyal foglalkozó doktori szintű képzéseinek moduljaiban is.

Kulcsszók: a pszicholingvisztika története, megértés és produkció, mentális reprezentáció, neurobiológia, nyelvelsajátítás, nyelv és gondolkodás, nyelvpszichológia atipikus helyzetekben.

Hivatkozott irodalom

- ANDOR JÓZSEF 2003. Functional Studies in the Polarity and Gradation of Amplifier Adjectives and Adverbs in English. In: ANDOR JÓZSEF – HORVÁTH JÓZSEF – NIKOLOV MARIANNE szerk., *Studies in English Theoretical and Applied Linguistics*. Lingua Franca Csoport, Pécs. 43–59.
- ANDOR JÓZSEF 2009. A kulcsszavakról. In: SEBESTYÉN JÓZSEF – SURÁNYI ZSUZSA szerk., *A nyelv, az irodalom és a kultúra varázsa: köszöntő kötet Mihalovics Árpád 60. születésnapjára*. Pannon Egyetemi Kiadó, Veszprém. 23–28.
- DEESE, JAMES 1965. *The Structure of Associations in Language and Thought*. The Johns Hopkins Press, Baltimore.
- EVANS, VYVYAN 2014. *The Language Myth*. Cambridge University Press, Cambridge. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9781107358300>
- GIBBS, RAYMOND W. – COLSTON, HERBERT L. 2012. *Interpreting Figurative Meaning*. Cambridge University Press, Cambridge. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9781139168779>
- PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA 1998. *A szöveg megközelítései. Kérdések – válaszok. Bevezetés a szemiotikai szövegtanba*. Iskolakultúra, Budapest.
- PLÉH CSABA szerk. 2013. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXV. A kognitív szempont a nyelv pszichológiájában*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SEIDLHOFER, BARBARA 2011. *Understanding English as a Lingua Franca*. Oxford University Press, Oxford.
- STEEN, GERARD J. – DORST, ALETTA G. – HERMANN, J. BERENIKE – KAAL, ANNA – KRENNMAYR, TINA – PASMA, TRIJNTJE 2010. *A Method for Linguistic Metaphor Identification*. Benjamins, Amsterdam. <http://dx.doi.org/10.1075/msw.4.1.07per>
- VAN DIJK, TEUN A. 2014. *Discourse and Knowledge: A Sociocognitive Approach*. Cambridge University Press, Cambridge. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9781107775404>

Moving towards a shift of paradigm? Traditions and recent developments in psycholinguistics

This review article critically surveys each of the 32 chapters organized into six major topic areas of the monumental, two-volume handbook compiled and edited by top-ranked Hungarian psycholinguist Csaba Pléh as well as Ágnes Lukács and their co-workers. It is observed that the studies in the handbook reveal the shaping of a major tendency, a shift in current, empirically grounded investigations of psycholinguistics: the integration of the discipline and its participating subfields into the domain of the macrofield of cognitive science, wherein the mental representation, storage and access of relevant psycholinguistic phenomena and factors, as well as their neurobiological bases, are highlighted and investigated. It is pointed out that this process of the development of the field certainly leads the way towards a major shift in the scope of the paradigm, whereby the subject domains and nature of the discipline require a current, major reconsideration.

Keywords: history of psycholinguistics, understanding and production, mental representation, neurobiology, language acquisition, language and thinking, psychology of language in atypical situations.

ANDOR JÓZSEF
Pécsi Tudományegyetem